

Klaustar Male braće u Dubrovniku*

Franjevački samostan Male braće poznat je po svojoj staroj ljekarni koja u njemu, kako se drži, bez prestanka djeluje duže od sedam stoljeća. Isto tako prepoznaje ga se po jedinstvenom dvorištu (lat. claustrum) koje je smješteno unutar samostanskih građevina oko njega. Za ovo dvorište ustalio se naziv „Veliki klaustar“, koji ga razlikuje od manjeg dvorišta koje je smješteno sjevernije u samostanu, a zove se „Mali klaustar“. Neki od kriterija po kojima je stara jezgra Dubrovnika 1979. dospjela na UNESCO-ov popis svjetske kulturne baštine, mogu se takoreći opipljivo čitati u Velikom klaustru, a to su: remek-djelo ljudskog stvaralaštva i izvrstan primjer arhitekture. Na kakvoj su cijeni ta umjetnička djela i koliko je vrijedan ovaj srednjovjekovni kulturni spomenik svjedoči činjenica da se, u najvišoj hrvatskoj znanstvenoj i umjetničkoj instituciji, u Glijptoteci Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (HAZU), zbirka sadrenih odljeva fragmenata s nepokretnih spomenika hrvatske kulturne baštine od 9. do 15. stoljeća (zgrada 2, prizemlje, dvorana III), nalaze sadreni odljevi u naravnoj veličini dva oveća segmenta iz ovog spomenika kulture. Veliki klaustar, kao i čitav samostan, teško je oštećen u obrambenom Domovinskom ratu 1991. i 1992. Ta činjenica pospješila je temeljitu obnovu klaustara koja je izvođena od 2007. do 2013. Nisu pri tom popravljana samo ratna oštećenja nego i ona koje je na njemu proizveo zub vremena. To iznimno skladno dvorište sa svojom natkrivenom šetnicom i s brojnim skulpturama zasjalo je nakon obnove i opet pokazalo svu svoju ljepotu i sklad. Ovdje ćemo pokušati ukratko prikazati ono što ovaj klaustar posebno izdvaja između drugih sličnih dvorišta kod nas i u svijetu.

Glavni ulaz u samostan

Izgradnja i izgled klaustra

Nakon što je raniji franjevački samostan sv. Tome na Pilama zbog opasnosti od napada neprijatelja morao biti srušen, započela je 1317. izgradnja nove sadašnje crkve Male braće unutar gradskih zidina.¹ Prema sačuvanim dokumentima dvije godine poslije započeo je rad na sakristiji, zatim na ljekarni i kapitularnoj dvorani. Iznad tih prostorija zasigurno su zatim vrlo brzo uređene redovničke sobe. U isto vrijeme trajala je i izgradnja klaustra, koja je po svemu sudeći uglavnom bila završena u prvoj polovici 14. stoljeća. Prema franjevačkim izvorima gradnju je vodio poznati graditelj franjevac Vid iz Kotora. Da je on „projektirao“ samostan, potvrđuje činjenica da je bio član Dubrovačke franjevačke zajednice, koji se duže vremena uspješno bavio graditeljskim poslom. Vodio je i gradnju poznatog pravoslavnog manastira sv. Spasa u Visokim Dečanima kod Peći na Kosovu u razdoblju od 1327. do 1335., kako je zabilježeno na kamenoj ploči iznad ulaza u tamošnju crkvu.² Njemu se pripisuje i gradnja još barem Crkve sv. Frane u Zadru, crkve sv. Franje u Puli i oltara sv. Nikole u Bariju (Italija). Po karakteristikama pročelja dubrovačke samostanske kapitularne dvorane, prostorije u kojoj su redovnici pored ostalog održavali svoje sjednice, lako je zaključiti da je ona sagrađena prije nego je sam klaustar bio formiran. Pročelje dvorane krase visoki gotički portal i po jedna bifora s njegove lijeve i desne strane. Riječ je o vrhunskom umjetničkom djelu, čije karakteristike smještaja i sadržaja podsjećaju na slična pročelja kapitula franjevačkog samostana sv. Franje u Puli i kapelice u klaustru samostana sv. Frane u Zadru. Uočljivo je da je kod izrade svodova dubrovačkog klaustra gornji dio portala morao biti zatvoren da bi u njegovo središte bila ugrađena kamena konzola. Klaustar ima donju i gornju šetnicu. Donja je podijeljena u četiri dijela i oblikuje natkriveno dvorište nad kojim je gornja šetnica. Od vrata koja iz klaustra vode u crkvu s lijeve strane šetnice, u smjeru kazaljke na satu, zid je crkve, pa okolo slijede druge zgrade samostana. S desne strane šetnica je omeđena ogradom koja je dijeli od vrta. Širina šetnice na svakoj strani iznosi oko 5 m. Dužine južne i sjeverne strane šetnice iznose 26,70 m, dok su na istoku i zapadu njezine dužine oko 27 m. Mjere šetnice otkrivaju da je klaustar romboidan, što je slučaj i s klaustom samostana sv. Frane u Zadru iz 14. stoljeća. Šesnaest križnih svodova nose gornju šetnicu, a njezine dimenzije odgovaraju donjoj. Svodovi se s lijeva naslanjaju na kamene konzole i na zidove okolnih samostanskih zgrada, a s desna se upiru o 12 nosećih zidanih pilona, kao i o dvostruke vitke klesane stupove koji nose 60 kapitela. Rijetka su slična dvorišta u kojima kao ovdje dva stupa nose jedan kapitel. Broj dvostrukih stupova je dakle 60, a pojedinačno ih je 120. I jedne i druge označavamo od jugoistočnog ugla, od prvog pilona na kojem je nadgrobni natpis klesara Miha Brajkova, u smjeru prividnoga kretanja sunca ili kazaljke na satu. Mnogo je znakova u klaustru koji otkrivaju da je gradnja klaustra, kapitela i stupova, započela upravo na tom mjestu i nastavljena u spomenutom smjeru. Odaju to figure, njihova mjesta, igra brojeva i liturgijska simbolika na kapitelima. Među simbolima ističe se orao kojeg je kršćanstvo davno preuzelo kao simbol uzvišena nadahnuća, pa on simbolizira i čovjekovu sposobnost da se poput njega vine u visine i da spozna Božjeg sina. Iz tog razloga orao je atribut evanđelista Ivana, koji se svojim spisima uzdigao do nebesa poput orla, pa je orao kao simbol često na

¹ Usp. zaključak Velikog vijeća od 3. ožujka 1319. Državni arhiv u Dubrovniku (DAD), Reformationes, Vol. 6, f. 35 v.

² Usp. Josip Sopta i Stanko Škunca. *Nekrologij Franjevačke provincije sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri*. Dubrovnik, 2006. Ovdje se fra Vida naziva „malim bratom Kotoraninom, graditeljem zadužbine u Dečanima“, a kao dan njegove smrti naveden je 27. prosinca, ali godina smrti je stavljena pod upitnik.

propovjedaonicama, krstionicama i na drugim mjestima u crkvama. Nije stoga čudno da su orlovi toliko puta predočeni u klaustru, od trideset šest životinjskih likova na kapitelima orlova je deset, pogotovo što se zna da su srednjovjekovni redovnici uz njih vezivali mnoštvo duhovnih elemenata, baš zbog nevjerojatnih poteza koje ta ptica primjenjuje u odgoju mladih. Zsigurno su klesari kod njihovih prikaza na kapitelima bili pod utjecajem redovnika. Jednog od njih prikazali su na kapitelu 28 prema sjevernoj strani. Riječ je o vrlo preciznom portretu čovjeka u reljefu, koji vrlo vjerojatno predočava graditelja klaustra, franjevca Vida iz Kotora. Fra Vid se svojim graditeljskim umijećem doista „digao u visine“, pa je tu smješten doslovno između krila dva orla s podignutim pogledom prema nebu. Ovoj pretpostavci u prilog ide činjenica da od svih muških ljudskih figura na kapitelima samo ova nema klasičnu srednjovjekovnu kapu, nego kapu koja više nalikuje onoj kakvu su nekada nosili redovnici. Klausturu posebnu draž daje dvanaest heksafora. To su veliki otvori prema dvorištu, a svaki od njih sastoji se od šest manjih koji se nalaze između dva pilona, pa pojedinu heksaforu čini pet dvostrukih stupova i šest lukova. Iznad svake heksafore je okrugli otvor, kojeg zovemo rozetom. Rozete krasi kamenom zidane plohe oko otvorenog dvorišta. Osim dekorativne uloge imaju i funkciju osvjetljavanja gornjih dijelova donje šetnice. Na svakoj od četiri strane klaustra po jedna je velika rozeta, a sa strana svake od njih je po jedna mala, što znači da je malih osam. Sve rozete ukrašene su kamenom ornamentikom s različitim biljnim i cvjetnim ukrasima, koji svojim simboličnim značenjem upućuju na liturgiju.

Heksafore 7, 8 i 9

„Saga“ o Mihu Brajkovu

Mnogi autori iznose mišljenje da je klaustar radio klesar Miho Brajkov iz Bara. Iako o njegovu životu postoji vrlo malo podataka, o njegovu radu u klausturu napisano je mnogo. Prvi

koji ga je u literaturi spomenuo jest austrijski inženjer Rudolf Eitelberger koji je u Beču 1861. izdao knjigu pod naslovom *Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens in Arbe, Zara, Trau, Spalato und Ragusa* (Srednjovjekovni spomenici Dalmacije u Rabu, Zadru, Trogiru, Splitu i Dubrovniku), u kojoj je između ostalog pisao o bogatoj ornamentici klaustara. On je opisao iznimnu ljepotu ovog dvorišta i objavio čak 16 crteža kapitela.³ Eitelberger je Miha imenovao „graditeljem klaustara“ jer na to upućuje nadgrobni natpis u kamenu na prvom pilonu, koji glasi: „+ S(epulchra) DE. MAGISTER.MICHA.PETRAR DANTIVARQUI FECIT CLAUSTRUM CUMOMNIBU(us) SUIS“. (U uobičajenom prijevodu to znači: „Grob majstora Miha, klesara iz Bara koji je napravio klaustar sa svima svojim“). Na nadgrobnoj ploči godina izrade nije upisana, jer je očito majstor još za života u tom zdanju sebi rezervirao grob. Ne zna se kad je klesar umro, ali po podacima koji se spominju uz njegovu ženu Mirnu kao udovicu, sigurno je 1348. već bio mrtav. Grobni natpis jasno ističe da je Miho došao iz Bara, ali je vjerojatno po supruzi i po svojem dugogodišnjem radu u klaustaru postao Dubrovčanin, tako da je za svoje vječno prebivalište izabrao prostor u kojem je radio. Njegov grob, na što upućuje natpis, zasigurno je u blizini prvog pilona. Može se i pretpostaviti da ga je Miho iskopao upravo negdje u vrijeme kad je sa suradnicima završio izradu i montažu posljednjeg šezdesetog kapitela. Do tada su naime grobna mjesta, koja su kopana na južnoj strani šetnice, od pozicije kapitela 15 u smjeru istoka, zacijelo već bila popunjena. Majstor Miho Brajkov bio je bez sumnje uspješan kamenar i vrstan kipar, ali kod ovog klaustara treba uočiti mnogo toga što nadilazi sposobnosti dobrog klesara i izvrsnog kipara. To je određeni neponovljivi sklad, iznimno uspješno umjetničko i graditeljsko ostvarenje, vrlo složen graditeljski projekt, ukratko rečeno remek-djelo arhitekture. Osim toga u dekorativnim elementima klaustara upotrijebljen je između ostalog i slikoviti simbolični biblijski način izražavanja koji nadilazi saznanja i najizvrsnijeg klesara. Zato je vjerojatna pretpostavka da je Miho Brajkov radio u klaustaru s drugim klesarima po ideji i uputama fra Vida iz Kotora. A fra Vidovi potezi prepoznatljivi su i na portalu kapitularne dvorane, na što upućuje sličnost s portalima u samostanima u Puli i u Zadru.

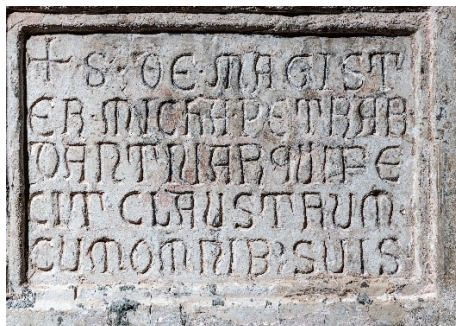

Pogled s gornje šetnice

---

³ Veći dio toga ponovio je Giuseppe Gelcich u knjizi *Dello sviluppo civile di Ragusa*, tiskanoj u Dubrovniku 1884.

Zbog toga, samo ime Miha klesara, koje je ostalo zabilježeno na njegovoj nadgrobnoj ploči u klaustu, nije dovoljno za zaključak da je on idejni začetnik projekta klaustu. Osim toga na tom umjetničkom djelu radilo je zasigurno više klesara, pa se latinski izraz „fecit“ s njegove nadgrobne ploče može shvatiti i kao „radio je“. U prilog tezi, da Miho nije sam mogao napraviti klaustar, ide činjenica da je veći dio klaustu napravljen relativno brzo i da se radi o vrlo velikim površinama ukrasne kamene plastike, koje u vrijeme kad se sve radilo ručno u tako kratkom roku nije mogao napraviti jedan čovjek. Arhivski dokumenti spominju Miha Brajkova kao klesara, ali tvrdnja da je on uz to što je imao izvrsnu klesarsku i umjetničku ruku vodio složenije graditeljske poslove, nije potvrđena. O njegovim poduzetničkim projektima nema ništa, pa se daje zaključiti da je on po fra Vidovim projektima radio u klaustu, da je vrlo vjerojatno vodio klesarsku ekipu, i da je zato u klaustu zaslužio grob s natpisom. Također treba istaknuti u dokumentima provjerljivu činjenicu da su svodovi i ograda oko gornje šetnice građeni nakon smrti Miha Brajkova. Uz Mihov natpis još su barem dva natpisa na grobovima koji se mogu povezati s izgradnjom klaustu. Jedan natpis uočio je i Eitelberger, onaj Raduna i njegova oca Bodete iz 1428. (za godinu je pogrešno napisao da je 1418.), a nalazi se uz Mihov na prvom pilonu.⁴ Riječ je o natpisu: „+M.CCCCXXVIII S. DE. MAISTRO RADVN PETRARO. FIOL. DE. BODETA. CV(m) OMNIBVS SVIS.“ (1428. Grob majstora Raduna, klesara, sina Bodete sa svima svojim). Upravo taj natpis, koji je uklesan tek 1428., upućuje na moguću činjenicu da su i drugi klesari u blizini sebi iskopali grobove nakon završetka poslova. Zbog smještaja uz prvi pilon, može se pretpostaviti da je grob Miha Brajkova imao broj 39, a druga dva klesara da su imali grobove s brojevima 40 i 41. Jedan od njih mogao je upravo pripadati Bodetu, čiji je sin Radun također kasnije postao klesar i kojemu su nasljednici kad je umro na prvi pilon upisali ime s profesijom. Vjerojatno tada nisu smatrali potrebnim ponavljati da je i njegov otac Bodet bio klesar. Ali sama činjenica da je njihov grob bio uz Mihov i da su nasljednici od samostana dobili dopuštenje da natpis uklešu na prvi pilon ispod Mihova imena govori sama po sebi. Sve upućuje na zaključak da je ovdje riječ o klesaru Radinu (Radunu) Bogetiću, koji je kako navode pisani dokumenti popravljao klaustar nakon jednog od potresa.⁵ Čini se da i da su ovi klesari u blizini svojih grobova, na posljednjoj dvanaestoj heksafori, dobili mogućnost da na kapitele uklešu likove članova svojih obitelji. Jedan klesar je to možda već prije učinio na kapitelu 14, na kojem je prikazao suprugu i uvijekvečio svoju zubobolju? Tako bi posljednji šezdeseti kapitel mogao predstavljati šest članova obitelji Miha Brajkova, a onaj pedeset i šesti u istoj heksafori mogao bi predočavati Bodetove.

Nadgrobna ploča Miha Brajkova

⁴ Usp. Rudolf Eitelberger. Die mittelalterlichen Kunstdenkmale..., nav. dj. str. 154.

⁵ Klaustar je 1426. popravljao Radin Bogetić. Usp. Justin VELNIĆ, Samostan Male braće u Dubrovniku – povijesni prikaz života i djelatnosti, Romaničko-gotički slog samostana Male braće, *Samostan Male braće u Dubrovniku*, KS Zagreb, 1985, str. 121 s.

Mjesto vječnog počivališta

Početkom srednjeg vijeka kršćani se počinju pokapati u crkvama, kako bi im tijela počivala u blizini „svetih“. Iz istih motiva odmah za vrijeme izgradnje franjevačke crkve i klaustra mnogi ljudi željeli su imati grobove u tim prostorima. O stoljetnom pokapanju umrlih u klaustu svjedoče još uvijek neke nadgrobne ploče na podu šetnice i natpisi uklesani i ugrađeni u zidove zgrada koje ga okružuju, kao i u niske zidice koji dijele šetnicu od vrta. Prema istraživanju arheologa osamdesetih godina prošlog stoljeća grobovi su u klaustu najprije kopani na šetnici uz zid crkve, i to u smjeru od zapada prema istoku. Da su grobovi građeni na tom mjestu i u tom smjeru dokazuje i popis grobova iz 1799., koji je dokumentirao brojeve većine nadgrobni ploča i njihove vlasnike u to doba. Prema tom popisu u klaustu je tada numerirano 228 grobova, dok ih je zajedno s crkvom, sakristijom i kapitularnom dvoranom bilo više od 440.⁶ Po istom popisu, prve grobove imale su vlastelinske obitelji: Tudisi (br. 1), Lucari (br. 5), Ragnina (br. 6), Ghetaldi (br. 7) i Bonda (br. 8). Grob obitelji Miha Pracata imao je broj 86 i bio je ispred ulaza u kapitularnu dvoranu.⁷ Ploča s groba Pracatovih dignuta je kao i većina drugih i upotrijebljena kod obnove klaustra. Veći njezin dio sa sačuvanim natpisom ugrađen je u pokrovni dio zida na južnoj strani klaustra, u zid koji dijeli šetnicu od vrta, između drugog pilona i dvostrukih stupova koji nose kapitel 6. Ploče s grobova iz klaustra djelomično su dizane za vrijeme popločavanja šetnice 1831. jer su Francuzi nakon ukidanja Dubrovačke Republike zabranili ukapanja mrtvih u crkve. Zbog skupoće gradnje grobnica uglavnom su vlastite grobnice imali plemići i bogatiji pojedinci. Druge grobnice bile su zajedničke, a veliki dio njih pripadao je pojedinim bratovštinama, ili je služio za ukop siromaha. I danas su između ostalih na šetnici klaustra sačuvani grobni natpisi bratovština: orefici (zlatara), calzolari (cipelara), s. Luca (svetog Luke) i rivieri (glasnika ili „zdura“) i drugih.

Samo bogati pojedinci ili obitelji mogli su sebi priuštiti sarkofage. Ostaci nekih sarkofaga nalaze se u prostoru današnjeg muzeja. U klaustu je još uvijek posve očuvani sarkofag, smješten na istočnoj strani učvršćen na vanjski sakristijski zid. On zasigurno spada u originalni nadgrobni spomenik velike umjetničke vrijednosti, jer je ukrašen iznimno lijepim visokim reljefima. Na prednjoj strani prikazana su tri važna događaja iz života Crkve. U središtu je Uzašašće Gospodinovo na nebo, koje se dogodilo četrdeset dana nakon Uskrsnuća. Prepoznatljiv je Isus u pratnji dva anđela kako biva podignut sa zemlje, a apostoli podijeljeni u dvije skupine gledaju začuđeni u molitvenom stavu. Između njih je Isusova Majka Marija. Od apostola je prepoznatljiv Petar koji stoji u prvom planu na desnoj strani s ključevima u ruci. Sarkofag je ukrašen i s prikazom dva važna događaja iz života sv. Franje Asiškog, osnivača Franjevačkog reda. S lijeve strane pročelja prikazan je Franjo kako od lebdećeg serafa prima stigme, znakove Isusove muke, koje je dobio u rujnu 1224. na brdu La Verni. Na desnoj strani pročelja sarkofaga prikazan je Franjo kako podupire crkvu koja se ruši. Sarkofag je pripadao obitelji Gučetić (Goce). U njega je prvi pokopan više puta birani knez Dubrovnika Marin (Maroje) Gučetić (rođen oko 1320.), koji je umro u Panoniji 1369. Marin je bio vrlo uspješan diplomat i dubrovački knez 1359, 1361, 1364, 1366 i 1367., i za njegovo vrijeme je Dubrovačka Republika praktički bila na vrhuncu svoje moći, u čemu je Marin imao važnu ulogu.⁸

⁶ Usp. AMB 3062. Vidi također knjige ukopanih AMB 311 i 415.

⁷ O tome svjedoči zapis: „Michielie Prazati passo da questa alla miglior vita alli 20. Luglio e fu sepolto in sua sepoltura nel Chostro apresso il Capitolo, obiit anno 1607.“ (Miho Pracat prešao je iz ovoga u bolji život 20. srpnja, i bi pokopan u klaustu blizu kapitula godine 1607.). Usp. AMB 311.

⁸ Usp. Nenad Vekarić. *Nevidljive pukotine: dubrovački vlasteoski klanovi*. Zagreb-Dubrovnik, 2009. str. 54-58.

Sarkofag Marina Gučetića, detalj

Kapiteli

U klastru je šezdeset kapitela koji vrijede za najkarakterističnije njegove dijelove. Samo nekoliko njih se u izgledu ponavljaju. Upravo prema sadržaju kapitela daje se zaključiti smjer izgradnje klastra koji je išao od prvog pilona u smjeru kazaljke na satu. Na njima je mnogo kamene ornamentike s različitim biljnim viticama, od kojih su između ostalih prepoznatljivi listovi: palme, smokve, loze, ljiljana, hrasta, lovora, akantusa, astragala, perunike, bršljana i drugih. Vrlo često pojedini biljni listovi su u funkciji dekora i pojavljuju se u kombinaciji s listovima drugih biljaka, ili imaju vitice kojih u prirodi nema, pa ih je vrlo teško raspoznavati. Ipak, uočljivo je da su kapiteli najčešće ukrašeni stiliziranim lišćem astragala i akantusa, biljkama koje vrijede za izrazito ljekovite, pa se ta činjenica može povezivati s ljekarničkim poslom franjevaca još i prije nego su se oni nastanili unutar zidina grada. Osim toga na kapitelima su brojne skulpture. Prema današnjem stanju, sačuvano ih je trideset i osam čovjekolikih, od čega je dvadeset i šest čisto ljudskih. One su na dvanaest kapitela, i to na: 1; 4; 14; 18; 25; 28; 42; 53; 54; 55; 56 i 60. Uz to je još na kapitelima trideset šest životinjskih likova. Ti likovi su također raspoređeni na dvanaest kapitela, i to na: 2; 4; 16; 18; 23; 25; 28; 33; 37; 48 i 53. Od kapitela sa skulpturama na kapitelima 18; 25; 28 i 53 zajedno su ljudska i životinjska bića, a mitološki likovi su na kapitelima 2; 4; 14; 16; i 42. Sveukupno je na kapitelima sedamdeset i četiri figure, a nalaze se na devetnaest kapitela. Sve one vrijede kao funkcionalne skulpture, jer imaju ulogu arhitektonske plastike. Osim toga, čini se da tu nema obrađenog kamena koji nije povezan s nekim simboličnim značenjem. Uz svojevrsnu igru brojevima, i sam redoslijed kapitela s figurama otkriva određenu teološku simboliku i poruku,

---

koju ovdje ne možemo tumačiti. Spomenimo samo da kapitel 1 ima figure žene i muškarca u minijaturi; kapitel 2 dva zmaja; kapitel 4 žensku i mušku sfingu; kapitel 8 četiri psa dalmatinca; kapitel 14 dvije mitološke i dvije ljudske figure; kapitel 16 dvostrukog grifona; kapitel 18 Mojsija i dva psa koji ga grizu za noge; kapitel 23 dva orla; kapitel 25 tri ljudske i jednu životinjsku figuru; kapitel 28 dva orla i redovnika; kapitel 33 četiri orla i jednog zeca; kapitel 37 šest volovskih glava; kapitel 42 četiri mitološke figure; kapitel 48 šest glava ovnova; kapitel 53 četiri glave mladića i dvije glave lavova; kapitel 54 četiri glave maskara; kapitel 55 šest glava žena; kapitel 56 tri ljudske glave (a tri su propale), i kapitel 60 šest ljudskih glava.

Pretpostavljeni lik fra Vida iz Kotora

Naknadno ukrašavanje

Završetkom izgradnje klaustura nije prestalo njegovo uređivanje. Vrt s ukrasnim biljkama zasigurno je bio u njegovu izvornom nacrtu, a njegov se izgled kroz povijest mijenjao. Fontana je u sredinu vrtnog dvorišta mogla doći tek kad je Dubrovnik dobio vodovod. Računa se da je ona izgrađena oko 1440., a izgradnju je vodio poznati umjetnik Petar Martinov iz Milana, koji je također radio malu i veliku fontanu u staroj gradskoj jezgri, poznate kao „Onofrijeve fontane“, po imenu inženjera koji je projektirao vodovod. Danas kroz fontanu ne teče voda, a kako je zabilježio Eitelberger nije tekla ni 1861. Njegov crtež fontane otkriva da

na fontani tada nije bilo ni kipa. Prema fra Urbanu Taliji u fontanu je 1903. ponovno željeznim cijevima dovedena voda, a tada je i kamenom s Korčule uređen pristup k njoj.⁹ Isklesana je od pješčanika, i jedno je od ljepših klesanih gotičkih djela na području Dubrovnika. Na vrhu fontane danas je kip sv. Franje Asiškoga, s ugrađenim mlaznicama, koji je tu nedvojbeno stavljen 1903., kada su do fontane došle nove vodovodne cijevi. U nekoj ranijoj fazi na ovom mjestu bio je drugi kip sv. Franje koji također ima ugrađene cijevi s mlaznicama, a danas je izložen u muzeju. Ipak, može se prema vrsti kamena iz kojeg je izrađena fontana i po vrsnoći izradbe skulpture zaključiti da je na vrhu fontane izvorno stajao kameni kip Gospe s Isusom u naručju rad Petra Martinova, danas također u muzeju. Iako je lik djeteta Isusa s kipa odlomljen i nedostaje, njegovu vrijednost ilustrira podatak da mu je sadreni odljev u zbirci odljeva fragmenata nepokretnih spomenika u gliptoteci HAZU u Zagrebu.

Klaustar je ukrašen freskama koje prikazuju život sv. Franje Asiškoga. Svečev život oslikan je u 18 luneta pod svodovima klaustra. Prva scena koja ocrta rođenje sv. Franje smještena je u lunetu u jugoistočnom dijelu klaustra, iznad vrata koja iz klaustra vode u crkvu, a druge se nižu u smjeru kazaljke na satu, sve do 18. koja je ukomponirana oko sarkofaga Marina Gučetića. Prema samostanskim zapisima freske su rađene 1701., a fra Sebastijan Slade (Dolci) (1699 - 1777) zabilježio je da je pjesnik Bernardin Ričardić (1680 - 1716) talijanskim stihovima „orisao život Svetog oca Franje u klaustru“.¹⁰ Ti stihovi uglavnom su nestali. Na papirima su ostali zapisi koji su nakon toga bili upisani ispod fresaka. Oslici su nedavno temeljito obnovljeni, a ispod većine njih stavljeni su distisi na hrvatskom i latinskom jeziku, koji su do 1901. bili na tim mjestima.

Kod obnove oslika o životu sv. Franje otkriveni su i oslici iznad prozora i vrata kapitularne dvorane, sadašnjeg muzeja stare ljekarne. Na početku 2018. obnovljena su tu četiri pronađena oslika. Na njima su prikazani prizori iz mučeničkog života jednog od prvih franjevačkih svetaca, brata laika Elekta, čije ime znači „Izabran“.

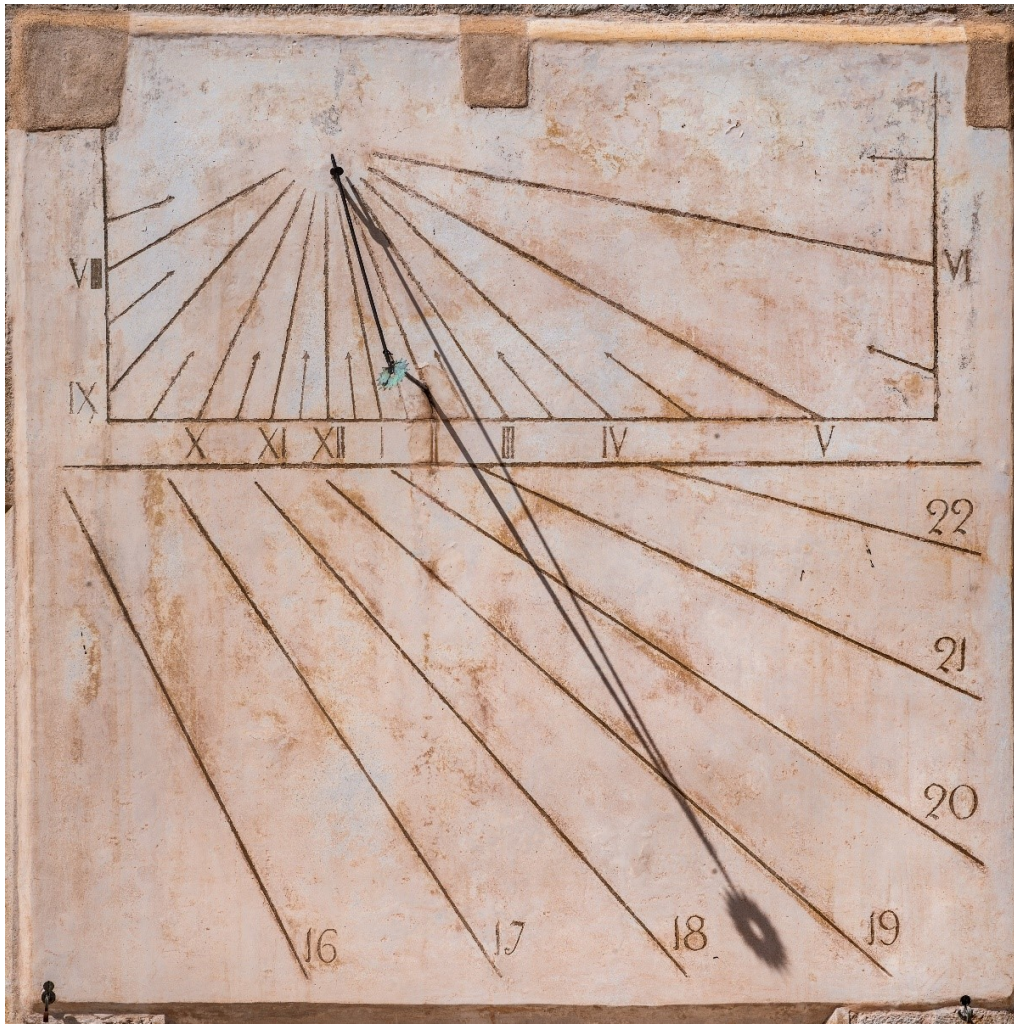
U klaustru iznad gornje šetnice, na zidu zgrade sjevernog krila, na žbuci je naslikan sunčani sat, koji je vidljiv i s donje šetnice. Ovaj sat karakterističan je po tome što ima dva brojčanika i mjeri vrijeme na dva različita načina računanja. Gornji sat pokazuje vrijeme po rimskom računanju sati u danu. Njihov dan sastojao se od vigilijs (lat. *vigilia* = bdjenje), noćnih straža, koje su se od zalaska do izlaska sunca izmjenjivale četiri puta po tri sata. Nakon dvanaest noćnih sati (*hora duodecima noctis*) izlazilo je sunce, pa je prvi sat u danu bio sat nakon izlaska sunca. Šesti sat od tada (*hora sexta*) bio je u podne, a poslije dvanaestog sata u danu (*hora duodecima diei*) bio je zalazak sunca, pa je poslije toga započinjao novi dan. Na gornjem satu označene su dnevne ure, pa ima brojčanik s označenim rimskim brojkama (od VIII do XII i od I do VI), i pomoću sunca mjeri vrijeme od 7 do 18 sati.

Donji sat mjeri vrijeme novijim načinom, takozvanim „talijanskim“, koji se počeo primjenjivati u novom vijeku. Dan po tom načinu računanja ima 24 sata, s tim da su se sati brojili od zalaza sunca. Brojčanik na donjem satu ima arapske brojke od 16 do 22., što znači da tim računanjem pokazuje vrijeme samo za sedam sati u danu.

---

⁹ Usp. Arhiv samostana Male braće, kut. 14/119.

¹⁰ Usp. Sebastijan Slade. *Fasti Litterario-Ragusini sive Virorum litteratorum, qui usque ad annum MDCCLXVI in Ragusina claruerunt ditone prospectus alphabetico ordine exhibitus et notis illustratus*. Venetiis : Excedebat Gaspar Storti, 1767., str. 10.

Sunčani sat

U klastru je i mehanički sat koji je oko 1770. izradio samouki precizni mehaničar franjevac Paško Baletin (1715 - 1792). Mehanizam sata još je uvijek na izvornom mjestu u prostoru stare ljekarne, a naslikani brojčanik i kazaljka vani su na istočnom zidu klaustura, u luneti ispod svoda. Ovaj sat imao je dva utega za navijanje, a bio je povezan i sa zvonom u kamenoj preslici na krovu zgrade. Iznad njegova mehanizma još je vidljiv otvor u svodu koji potvrđuje da je bio povezan sa zvonom i da je otkucavao sate. U oslikanom dijelu fra Paškova sata, u polukružnom završetku zida ispod svoda klaustura, promjera oko 190 cm, tri su naslikana kruga. U vanjskom krugu, širine oko 16 cm, naslikano je stilizirano lišće akantusa. U drugom krugu, širine oko 22 cm, naslikan je brojčanik sata s rimskim brojkama od 1 do 12, a na njemu su i znakovi za svakih pola sata. U trećem krugu, promjera 115 cm, plavo je nebo, a u njegovoj sredini na osovini koja je povezana s mehanizmom sata je kazaljka izvedena kao reljef u limu, koju su Dubrovčani zvali „hobotnica“. U sredini hobotnice prikazan je antropomorfní lik boga sunca, a oko njega su sunčane zrake. Hobotnica s portretom muškarca se rotirala, a najduža njezina zraka koja na vrhu ima zvijezdu pokazivala je stvarno vrijeme. Restauracija oslika oko brojčanika, koja je obavljena 2012., pokazala je da je prije Baletinova sata na tom mjestu bio stariji sat, čiji je brojčanik imao četiri oslikana kruga. Gabariti oslika brojčanika ostali su isti, pa nije isključeno da je i hobotnica ista ona koja je prije bila tu.

Sat fra Paška Baletina

Umjesto zaključka

Po raznolikosti ukrasnih motiva, franjevački klaustar je po sudu mnogih najzanimljiviji srednjovjekovni spomenik u Dubrovniku, kao i najznačajnije djelo u prijelaznom romaničko-gotičkom stilu. Poznati hrvatski povjesničar umjetnosti Cvito Fisković ubrojio ga je, u tom smislu, među spomenike kao što su Radovanov portal na trogirskoj katedrali, ciborij kotorske katedrale i skulpture na zvoniku splitske stolne crkve. A još 1827. okružni dubrovački inženjer Lorenzo Vitelleschi o njemu je zapisao: „ne može se vjerovati da igdje postoji suzvučje takve ugone.“ Nije stoga čudno što ljepota i sklad klaustara privlači brojne posjetitelje što potvrđuje podatak da je od 2004. do 2020. njime prošlo oko pet milijuna ljudi. Redovnici samostana Male braće vodili su kroz povijest očito veliku brigu o svom dvorištu i cijenili njegovu višestruku praktičnu i umjetničku vrijednost. Obnavljali su ga više puta i zato je ono usprkos potresima i drugim nedaćama relativno dobro očuvano. Posljednja temeljita njegova obnova povratila mu je djelić stare ljepote i produžila mu zasigurno životni vijek.

Detalji kapitela od 45 do 60

*Članak je u sličnoj formi objavljen u: Dubrovački horizonti, časopis Društva Dubrovčana i prijatelja dubrovačke starine u Zagrebu, Zagreb 2021., br. 55 godina XLV., str. 81 – 94.